

ODPRTOST Z ODKRITOSTJO

Janko Jeri

Samo zaboljo olajšanega razumevanja vsebinske kompleksnosti teh tako delikatnih vprašanj, korenin posameznih pojavov, in aktualnih revizionističnih nagnjenosti nekaterih (omejevalno podčrtujem besedo nekaterih) krogov v sosednji deželi namesto uvoda torzna zgodovinska digresija: dvojna igra italijanske diplomacije med prvo svetovno vojno, ki se je sklenila z londonskim paktom (26. aprila 1915), je vendarle očitno osupnila tudi indijskega državnika J. Nehruja, čeprav je bil sicer vaju tudi najbolj poniglavega kolonialističnega spletkarjenja na svojem podkontinentu. »Način, kako je Italija ponujala svoje usluge tistemu, ki je največ dajal,« razmišlja Nehru v svojih 'Utrinkih iz svetovne zgodovine', »ni bil posebno plemenit, toda narodi imajo zelo trdo kožo in se marsikdaj obnašajo tako, da bi se tega sramoval vsak posameznik. Zaveznici Anglija in Francija sta ji lahko ponudili večjo podkupnino, tako v takojšnjem izplačilu gotovine kot v obljubah, da bo dobila nova ozemlja, in zategadelj je maja 1915 stopila v vojno na strani zaveznikov.« To vrednotenje neposrednega duhovnega Gandijevega dediča pa ni zanimivo le spričo dejstva, ker nas je skušal ta dogovor (če se kot neposredno prizadeti raje izognemo ustreznim epitetom za to kupčijo) ozemeljsko doživljenjsko pohabiti, niti zaradi še komaj s čem primerljive cinične diplomacije, ampak da bi vsaj delno lahko dojeli to svojevrstno, specifično politično filozofijo, moralo in mentaliteto, ki je zavrгла »sleherno čustvo, sleherni predsodek, ki ga ne bi izključno prevečal le sacro egoismo« (A. Salandra).

Sekundarni odmev teh in podobnih nazorov v vsakdanjih odnosih med ljudmi, če jih tako imenujem, so bile razne inačice bolj ali manj zgodovinsko podprtega poudarjanja »rimske, beneške, latinske« superiornosti nasproti »balkanskim pastirjem, pericam in težakom« in torej, da je povsem logična pravica, da romansko, civilizirano mesto gospoduje manj razvitemu, neomikanemu, »rustikalnemu« slovanskemu zaledju, pa čeprav so bila ta mesta le medsebojno nepovezane enklave na etnično strnjenem slovenskem ali hrvaškem neposrednem zaledju. Za

psihologijo Italijana je pač povsem naravno, je pisal med drugim italijanski izbedenec pri pogajanjih za sklenitev mirovne pogodbe z Italijo C. Schiffrer (1946) in kar je dobesedno povzel tudi lansko leto v razpravi (*La Venezia Giulia nell'età del Risorgimento*), »da mora podeželje slediti usodo mest in ne narobe še posebej, ker se mu zdi, da je taka rešitev docela utemeljena s tisočletno tradicijo, zgodovino, z nadvlado v preteklosti, s starejšo in bolj bogato kulturo v primerjavi s tisto zelo mlado slovenskih narodov.« Seveda je bila tako uglašena forma mentis zibelka najrazličnejših izpeljav: od tistih, imenujmo jih na zunaj bolj miroljubne, čeravno po svojem notranjem bistvu enako zgodovinsko netočne, diskriminacijske in žaljive, kakršna je bila, denimo, tista pred dvema letoma Fonda Savie (voditelja nekdanjega tržaškega CLN) o avtohtonih slovenskih sodržavljanih kot o nekakšnih »tisočletnih gostih« do tistih križarsko-romanskih, ofenzivno bolj razvnetih glede »svetih meja, začrtanih od Boga«, polnih prezira, »ki je hujše kot sovraštvo«, kakor je o teh mitih presodil italijanski izobraženec (sicer demokristjanski deželni poslanec iz Gorice) N. Ramani, ko je lanskega marca v deželnem svetu obmejne Furlanije Julijske krajine razglabljal o nacionalistični etiki in morali. Patriotična metaforika, ki jo je bilo minule tedne slišati na priložnostnih manifestacijah ob dvajseti obletnici »dik-tata« (10. februarja 1947 je namreč 21 držav podpisalo v Parizu mirovno pogodbo z Italijo) pa je bila nasprotno v precejšnji meri obremenjena v različnih odtenkih ne le z izhodišči, omenjenimi v uvodu, marveč tudi s tistim nervoznim ozračjem nihilizma, ki je bil že od nekdanj značilen za obmejni nacionalizem.

Pripisati pa je treba, da je bilo marsikaj na omenjenih shodih, ki so jih organizirale begunske in sorodne organizacije, od splošne inscenacije do retorike in vsega ostalega zaznavno bučnejše in polemično bolj pristreno kot minula leta (»Nismo se spremenili v Don Kihota,« podčrtuje z očitnim samozadovoljstvom eno izmed begunskih glasil 'Difesa adriatica' 28. februarja letos, »pač pa opravljamo zelo pomembno in nezamenljivo funkcijo...«) in kar je nemara v tem sklopu še značilnejše — tudi mesto, ki ga je vsemu temu odmerila italijanska uradna javnost, če to tako označimo, je bilo precej vidnejše, kakor pa se je to dogajalo poprej. Seveda ta nova »samozavest« ni ušla tudi naši javnosti, ki z razumljivo prizadetostjo spremlja vse, ki kakor koli zadeva ozemlja, z mirovno pogodbo vrnjena Jugoslaviji. A propos: nihče pač ne more imeti nič proti, če se državljani sosednje republike, ki so po svojem svobodnem preudarku in pobudi (P. De Simone, urednik *L'Arena di Pola*, je prav ob dvajsetletnici na shodu 23. februarja letos v Gorici poudaril, »da je to bil akt ljudske volje«) zapustili področja z mirovno pogodbo in lon-

donskim sporazumom vrnjena naši državi, zbirajo pod pokroviteljstvom svojih organizacij ali drugače in obujajo spomine na svoja nekdanja ognjišča. Prav nasprotno: sicer pa imajo ob veljavnem mejnem režimu tudi druge možnosti. Nekaj povsem nasprotnega pa je, če to spremlja bolj ali manj prikrita, bolj ali manj neposredna revizionistična intonacija. Kako si je sicer mogoče drugače razložiti, kolikor se omejimo zgolj na ta primer, da so izvolili (prek delegatov) svoje župane in občinske svete za Zader, to nekdanjo rapalsko enklavo na naši strani Jadrana in celo za Reko, ki si je nista lastila niti Sonnino niti Salandra in jo celo londonski pakt ni prisodil Italiji. To, kar niso zajemale takratne maksimalne italijanske zahteve, je zaključil s svojim piratskim izpadom šele predhodnik fašizma D'Annunzio, ko je (12. septembra 1919) s svojimi »arditi« okupiral Reko. Težko bi pač bilo soglašati, da je cilj ustanavljanja takih »konkurenčnih« občinskih uprav »in esilio« gojiti le kulturno dediščino (ki jo mimogrede, tisto ta pravo, tudi mi cenimo) in druga človekoljubna izročila in da to ni dokaj drastična manifestacija nečesa povsem drugega.

In še nekaj aktualnejšega: ob nedavni, za širšo javnost tako presenetljivi prekinitvi že skoraj sklenjenih jugoslovansko-italijanskih trgovinskih pogajanj (20. januarja letos) so se isti krogi oziroma njihov tisk sorazmerno široko razpisali o ozadju tega koraka z vzporednimi zahtevami po »globalni verifikaciji« jugoslovansko-italijanskih odnosov sploh in še posebej veljavnih regionalnih dogovorov na obmejnem področju (videmski sporazumi). »Nekateri štejejo begunce za pobudnike prekinitve trgovinskih pogajanj in jim s tem pripisujejo večjo veljavo, kakor jo dejansko imajo,« se spreneveda nepodpisani avtor v »Difesa adriatica« (28. februarja), medtem ko urednik z manj hipokrizije apostrofira: »Ko obnavljamo naše odobravanje trdnemu stališču ministra za zunanje zadeve, si želimo, da bi vlada vztrajala na liniji jasne odločnosti.« Ker vsaj za sedaj še ni nikakršnih uradnih javnih pojasnil za ta ukrep, je pač težko sklepati o stopnji sovisnosti vseh teh akcij. Če pa posežemo za nekaj mesecev nazaj, pa je vendarle za splošno orientacijo značilen odstavek iz referata P. Barbija, predsednika ANGVĐ (Nacionalne asocijacije za Julijsko krajino in Dalmacijo) na lanskem VII. kongresu te organizacije, ko je glede stikov z voditelji in funkcionarji zunanjih zadev dejal, »da so bili ti stiki pogostokrat vezani na dolžno diskrecijo, lahko pa izjavim, da niso bili samo intenzivnejši, ampak tudi plodnejši spričo spremenjenih okoliščin odnosov z Jugoslavijo.«

Že leta nazaj pa je veljala posebna pozornost te in sorodnih organizacij nekdanji jugoslovanski coni STO, prizadevanjem, da bi odprli vsaj to vprašanje, »ki je za nedoločen čas zamrznjeno z Memorandu-

mom.« kakor zatrjuje uvodnik v »Difesa adriatica« (17. maja 1966) in nadaljuje, »da danes turistična stvarnost na meji, fikcija z ekonomsko-poslovnim ozadnjem ‚dobrega sosodstva‘ ne dovoljujejo opore za akcije, ki bi pretresle apatijo javnega mnenja in vnovič vžgale v Italijanih jadransko strast.« Nemogoče je naštetih vse javne, če sploh ne govorimo o zakulisnih, akcije teh krogov, da bi onemogočili dobre sosedske odnose, sožitje med obema narodnostima in restavrirali nekdanjo, s šovinizmom obremenjeno napetost. Sicer pa so to bili že od vsega začetka najbolj ogorčeni nasprotniki londonskega sporazuma (5. oktobra 1954) in so bili zapleteni v skoraj sleherno intrigo, ki je skušala na ta ali oni način razvrednotiti, omrtvočiti ta dogovor, ki ga vsi iskreni zagovorniki nove, prijateljske faze v odnosih med jadranskima sosedama štejejo za mejnik in obenem za temeljni kamen bolj pozitivnega, izvirnega sožitja, ki nastaja v nenehnem spopadu, obračunu z dušečo dediščino komaj nekoliko pozabljene trpke preteklosti.

Ko so pred tremi leti isti krogi skušali preprečiti takrat pripravljajoči se obisk italijanskega predsednika vlade A. Mora v Beogradu, sta poslanca P. Barbi in G. Bologna (rojen je bil v Izoli) v svoji interpelaciji (avgusta 1964) prav tako načela vprašanje nekdanje cone B, formalno se sklicujoč na govor našega predsednika republike na Visu, v katerem se je dotaknil pomena in daljnosežnosti tržaškega sporazuma. Tokrat pa je bila povod izdaja novih osebnih izkaznic na Koprskem in Bujskem, češ da je njihova formulacija v nasprotju z mednarodnim, pravnim statusom tega področja, ker te izkaznice obenem veljajo kot dokument o državljanstvu skupno s trditvijo, »da vladna večina pozablja na italijansko suverenost v coni B, ki se ji Italija ne more odreči.« To je vsebinsko jedro interpelacij (11. januarja letos) demokristjana G. Bologne in njegovih neofašističnih parlamentarnih kolegov Franchija, De Marshanicha in Abellija ter republikanskega disidenta Pacciardija. Omenjena interpelacija pred tremi leti je izvenela v prazno, saj je predsednik ministrskega sveta A. Moro ob neposredni napovedi svojega obiska Jugoslaviji (15. oktobra 1965) v parlamentu izjavil, »da ozemeljska vprašanja ne prihajajo v poštev za razgovore.«

Res je tudi, da v minulih letih podobne »zasede«, kakršna je tokratna januarska interpelacija, vsaj formalno, javno niso naletele na plodna tla. Tokrat pa je bilo drugače, čeprav doslej še ni bilo uradne razlage, v kolikšni meri se odgovorni činitelji v zunanjem ministrstvu strinjajo z razlogi in sugestijami interpelator. Vsekakor pa ustvarjanje fikcij, domnev o nekakšni odprtosti, omejeni vrednosti, začasnosti, provizoričnosti in ne vem še čem načenja prav bistvene postavke tega mednarodnega sporazuma, ki mu je miroljubna svetovna javnost pred dvanajstimi

leti pripisala vrednost in pomen, ki precej presega bilateralno kompromisno ureditev ozemeljskega vprašanja in ga ocenila kot stvaren zgled metode in politike za rešitev še drugih odprtih evropskih in mednarodnih vprašanj. To je njegov pozitivni mednarodni vidik, drugi še posebno za Slovence, zgetene v ta obmejni pas, pa je bil v tem, da je dobilo slovensko zaledje, ker je prišel Trst onovič pod italijansko upravo, svoj zakoniti mednarodno priznani in zajamčeni izhod na morje na Koprskem, ki je danes integralni, sestavni del slovenskega nacionalnega ozemlja, pri čemer je nujno opozoriti na organski dodatek tega sporazuma — Posebni statut, ki podrobno opredeljuje pravice slovenske manjšine v Trstu in okolici.

Nekaj je namreč treba ob tem pibiti: srčika spornega tržaškega vprašanja, kakor ga širše označujemo, je bila usoda, pripadnost mesta, pristanišča Trsta, tega naravnega izhoda na morje neposrednega jugoslovanskega zaledja in ne nemara njegova širša okolica oziroma obmorska istrska mesteca v nekdanji jugoslovanski coni tržaškega ozemlja, ki je nastalo z uveljavitvijo mirovne pogodbe z Italijo (15. septembra 1947). V zadnji, sklepni fazi pri reševanju tržaškega vprašanja so med napornimi pogajanj (najprej med zahodnima velesilama in Jugoslavijo ter nato z Italijo) razpravljali o celotnem tržaškem ozemlju in različnih variantah: med njimi so bili tudi predlogi, da bi dobila naša država neposreden izhod na morje v samem Trstu (Škedenj ali Žavljje), kar bi bilo mogoče povezati z morebitnimi ustreznimi ozemeljskimi koncesijami Italiji v nekdanji coni B. Italijanska stran pa je zavrnila take možnosti in kompromis je bil v tem, da je Trst s cono A pripadel Italiji, medtem ko naši državi vsa cona B ob modifikaciji, kar velja posebej podčrtati, takratne mejne črte v korist Jugoslavije. Torej ni mogoče govoriti o kaki potrditvi prejšnjega dejanskega stanja ali goli razdelitvi, marveč o novem širšem sporazumu, ki je vključeval tudi dogovore o sklenitvi nekaterih poznejših pogodb in aranžmajev.

Zavoljo spoštovanja zgodovinske resnice pa moramo nujno podčrtati (diplomatska geneza pač to povsem potrjuje), da to ni bil morda kak ad hoc dogovor, trenutna improvizacija po kakršnikoli sili razmer, ampak dokončna rešitev, ki ima spričo takratnih italijanskih notranjih razmer svojstveno, specifično zunanjo formo, vendar zavoljo tega nič manjšo težo in daljnosežnost. To je bil kompromis na osnovi ravnovesja interesov, medsebojnih vsaj enakoprednih žrtev (Trst!) in kompenzacij. Samo in posebej zavoljo te dokončnosti, če jo tako imenujemo, sta tudi zahodni velesili, ki sta bili pobudnici pogajanj, s svečano javno deklaracijo opozorili (pridružila se jima je še Francija), da odslej naprej ne bosta podpirali težnje nobene izmed neposredno prizadetih strani »glede

ozemlja, ki je pod suverenostjo ali upravo Italije oziroma Jugoslavije.« Sicer pa o tej, če hočete posredni definitivnosti, ne dvomijo tudi kvalificirani krogi na italijanski strani (od diplomatov, ki so neposredno sodelovali pri povojnem reševanju tržaškega vprašanja do historikov in strokovnih publicistov). Bivši italijanski ambasador v Washingtonu A. Tarchiani sodi, da je imela rešitev »le videz provizoričnosti, medtem ko je bila v resnici dokončna.« Tržaški italijanski avtor G. Cesare pa v članku o diplomatskih odnosih med Italijo in Jugoslavijo (revija »Trieste«, avgust 1965) med drugim ugotavlja, da je imel londonski sporazum »značaj dokončnosti«, da je pustil »sine die« cono B Jugoslaviji in da je odprl široke možnosti za politiko dobrega sosodstva. Skoraj nesmiselno se je ob tem še spuščati v jalovo licitiranje o tem, čigava je suverenost na tem področju, saj ne more biti spričo izrecnih določb mirovne pogodbe dvoma glede tega osrednjega vidika, da je italijanska vrhovnost tudi na tržaškem področju ugasnila, ko je začela septembra 1947 veljati mirovna pogodba.

Izven slehernega razpravljanja torej je, da londonski sporazum v splošni legitimaciji ni niti za joto dal več Italiji kakor naši državi, se pravi, da ima Jugoslavija do pike isti položaj v nekdanji coni B, kakor ga ima Italija v bivši coni A tržaškega ozemlja. Omenjeni begunski tisk je nekajkrat aludirjal, da Italija ni »tujec« v nekdanji coni B, k čemur velja dodati, da potem tudi Jugoslavija ni tujec v coni A, saj se med drugim strnjeno slovensko etnično ozemlje začinja že v tržaških predmestjih. Ne glede na vse pa se vsiljuje kardinalno vprašanje: komu neki koristi, da nekateri tako nesrečno načenjajo stvari, ki so že bile rešene s tolikšnimi obojestranskimi naporji in kar je rodilo nedvomne pozitivne sadove za obe strani? Zanesljivo je moč zapisati, da je to lahko le v interesu zagrizenih, pa tudi bolj prikritih revizionistov, za katere je nekdanja cona B zgolj prvi člen v verigi revizionističnih zahtev v stilu londonskega pakta in podobnih maksimalizmov. Sicer pa te osrednje usmeritve v teh krogih niti ne prikrivajo: »Minulih dvajset let ni niti najmanj zatrlo v beguncih prepričanja o njihovi pravici in ne zahteve po zadoščenju. Begunci niso netilci vojne in odklanjajo vojne, pričakujejo pa, da čas dela zanje in da bo dal sadove, ki jih bodo deležne druge generacije,« razkriva te načrte urednik 'L'Arena di Pola' in dodaja, »da je glavni sopražnik pozaba, orožje proti njej pa sta enotnost in delo.«

Ne samo zavoljo splošne konstelacije sil v svetu, marveč tudi zaradi globokih positionih premikov v italijanski javnosti tudi glede teh, v preteklosti vklenjenih mitov (prisposodba citiranega N. Ramanija), o katerih smo že nekajkrat pisali, dalje zaradi nove splošno demokratične

zrelosti in naposled tudi zaradi nove strani, ki smo jo odprli v medsebojnih odnosih tudi na obmejnem področju, zavoljo novega prijateljstva, ki je začelo kliti na zasnovi, medsebojnem spoštovanju, je pač upravičen resen doom, da bi lahko uspele take in podobne diverzije.

Vsem nam, ki pa je zares pri srcu odkrito (brez zadnjih namenov!) prijateljsko sodelovanje ob taki (tudi v notranjih, intimnih razpoloženjih) vedno bolj odprti meji, je plemenita, nenehna obojestranska dolžnost, da se ne ustrašimo težav in v kali zatremo te, tudi za splošni mir nevarne naklepe, ko skušajo hinafsko onovič zanetiti bakle ali kresove preživelih ujmov, »jadranskih« ali podobnih strasti. Nič ne de, »če nam bo pri krčenju te gošče zakrvavela tudi roka«, kakor je njega dni o podobnih razpotjih mislil S. Slataper. In če ni zadosti enkrat, dajmo to nesrečno minuloost dvakrat pokopati, izrujmo jo.